

Ю. В. Біляк,
к. е. н., доцент кафедри фінансів,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9766-4780>

DOI: 10.32702/2306-6814.2026.7.202

МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Y. Biliak,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

METHODOLOGY FOR ASSESSING THE LEVEL OF FINANCIAL SECURITY OF BUSINESS ENTITIES IN CONDITIONS OF ECONOMIC CONFLICT

У статті досліджено теоретико-методологічні засади оцінювання фінансової безпеки суб'єктів господарювання з урахуванням особливостей реалізації різних фінансових стратегій та критеріїв фінансового забезпечення. Обгрунтовано, що методологія оцінювання фінансової безпеки не може бути універсальною, оскільки вона безпосередньо залежить від фінансової стратегії, яку реалізує підприємство, а також від домінуючого критерію фінансового забезпечення. Встановлено, що у практиці управління фінансовою безпекою доцільно виокремлювати три базові фінансові стратегії: агресивну, консервативну та компромісну. Агресивна стратегія орієнтована на підвищення ефективності господарювання та максимізацію результативності використання капіталу; консервативна спрямована на мінімізацію фінансових ризиків і забезпечення високого рівня фінансової стійкості; компромісна передбачає досягнення оптимального балансу між прибутковістю та ризиком і зорієнтована на підтримання достатнього рівня ліквідності. Залежно від обраної фінансової стратегії та пріоритетного критерію фінансового забезпечення змінюються методи, інструменти, інформаційне забезпечення та підходи до оцінювання фінансової безпеки підприємства.

У роботі систематизовано основні етапи оцінювання фінансової безпеки суб'єктів господарювання. До них віднесено: аналіз стратегічних цілей підприємства; ідентифікацію оптимальної фінансової стратегії; визначення провідного критерію фінансового забезпечення; формування системи основних і допоміжних показників та індикаторів оцінювання; збір, обробку та акумулювання інформації для проведення аналітичних розрахунків; визначення ключових факторів, що впливають на зміну домінуючого критерію фінансового забезпечення; прогнозування рівня фінансової безпеки на перспективу; моделювання оптимального рівня фінансової безпеки відповідно до обраної стратегії та критеріїв забезпечення; а також порівняння фактичних і прогнозованих результатів із оптимальною моделлю фінансової безпеки. Такий підхід дозволяє підвищити обгрунтованість управлінських рішень та сформулювати більш ефективну систему управління фінансовою безпекою підприємства.

Окрему увагу приділено визначенню перспективних напрямів удосконалення методології оцінювання фінансової безпеки. Доведено доцільність інтеграції сучасних аналітичних інструментів, зокрема використання складних економіко-математичних моделей прогнозування, алгоритмів машинного навчання, технологій штучного інтелекту та аналізу великих масивів даних (Big Data). Обґрунтовано необхідність підвищення гнучкості оціночних підходів шляхом використання адаптивних і динамічних методів оцінювання, автоматизації аналітичних процедур та диференціації методик залежно від умов функціонування підприємств. Важливим напрямом удосконалення оцінювання фінансової безпеки визначено поєднання фінансових і нефінансових індикаторів через формування інтегрованих систем оцінювання, визначення ключових показників ефективності (KPI) для нефінансових факторів та аналіз стохастичних зв'язків між фінансовими і нефінансовими показниками. У статті також наголошено на необхідності запровадження систем раннього попередження фінансових загроз та розвитку механізмів оперативного реагування на дестабілізаційні фактори, що впливають на фінансову безпеку підприємств. Важливим елементом підвищення ефективності оцінювання фінансової безпеки визначено удосконалення комунікаційних каналів між зацікавленими сторонами, що дозволяє забезпечити більш якісний обмін інформацією, своєчасне виявлення ризиків і підвищення результативності управлінських рішень.

This article examines the theoretical and methodological foundations for assessing the financial security of business entities, taking into account the specific features of implementing various financial strategies and criteria for financial security. It is argued that the methodology for assessing financial security cannot be universal, as it directly depends on the financial strategy implemented by the enterprise, as well as on the dominant criterion of financial security. It has been established that in the practice of financial security management, it is advisable to distinguish three basic financial strategies: aggressive, conservative, and compromise. The aggressive strategy is focused on improving operational efficiency and maximizing the return on capital; the conservative strategy aims to minimize financial risks and ensure a high level of financial stability; the compromise strategy seeks to achieve an optimal balance between profitability and risk and is focused on maintaining a sufficient level of liquidity. Depending on the chosen financial strategy and the priority criterion for financial security, the methods, instruments, information support, and approaches to assessing the enterprise's financial security vary.

This paper systematizes the main stages of assessing the financial security of business entities. These include: analysis of the enterprise's strategic goals; identification of the optimal financial strategy; determination of the leading criterion for financial security; development of a system of primary and secondary assessment indicators; collection, processing, and accumulation of information for analytical calculations; determining the key factors influencing changes in the dominant criterion of financial security; forecasting the level of financial security for the future; modeling the optimal level of financial security in accordance with the chosen strategy and security criteria; as well as comparing actual and projected results with the optimal financial security model. This approach allows for more well-founded management decisions and the development of a more effective system for managing the enterprise's financial security.

Particular attention is paid to identifying promising areas for improving the methodology of financial security assessment. The paper demonstrates the feasibility of integrating modern analytical tools, including the use of complex economic-mathematical forecasting models, machine learning algorithms, artificial intelligence technologies, and big data analysis. The necessity of increasing the flexibility of assessment approaches through the use of adaptive and dynamic evaluation methods, the automation of analytical procedures, and the differentiation of methodologies depending on the operating conditions of enterprises has been substantiated. An important direction for improving the assessment of financial security is identified as the combination of financial and non-financial indicators through the formation of integrated assessment systems, the definition of key performance indicators (KPIs) for non-financial factors, and the analysis of stochastic relationships between financial and non-financial indicators. The article also emphasizes the need to introduce early warning systems for financial threats and to develop mechanisms for rapid response to destabilizing factors

affecting the financial security of enterprises. An important element in improving the effectiveness of financial security assessment is identified as the improvement of communication channels between stakeholders, which enables a higher-quality exchange of information, timely risk identification, and increased effectiveness of management decisions.

Ключові слова: базові фінансові стратегії фінансування, агресивна фінансова стратегія, консервативна фінансова стратегія, компромісна фінансова стратегія, конфлікти в аграрному секторі, фінансова безпека, критерії фінансового забезпечення, фінансові небезпеки, конфлікти конкурентного типу, економічний конфлікт інтересів.

Key words: basic financing strategies, aggressive financing strategy, conservative financing strategy, compromise financing strategy, conflicts in the agricultural sector, financial security, criteria for financial security, financial risks, competitive conflicts, economic conflicts of interest.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасні умови функціонування суб'єктів господарювання характеризуються високим рівнем економічної невизначеності, зростанням фінансових ризиків, посиленням конкуренції та нестабільністю зовнішнього економічного середовища. За таких умов особливої актуальності набуває проблема забезпечення належного рівня фінансової безпеки підприємств, яка виступає важливою передумовою їх стабільного розвитку, ефективного використання фінансових ресурсів та здатності протидіяти дестабілізаційним чинникам. Водночас фінансова безпека суб'єктів господарювання формується під впливом різноманітних внутрішніх і зовнішніх загроз, що зумовлює необхідність удосконалення методологічних підходів до її оцінювання та управління.

У сучасній економічній науці та практиці господарювання все більшої уваги набуває проблема формування ефективних механізмів фінансового забезпечення, які дозволяють своєчасно ідентифікувати фінансові загрози, мінімізувати їх негативний вплив і забезпечити стійкість функціонування підприємств. При цьому методологія оцінювання фінансової безпеки повинна враховувати особливості фінансової стратегії суб'єкта господарювання, рівень прийнятного фінансового ризику, а також домінуючі критерії фінансового забезпечення. У зв'язку з цим особливої наукової та практичної значущості набуває розроблення адаптивних підходів до оцінювання фінансової безпеки, що поєднують використання сучасних аналітичних інструментів, інтегрованих систем показників і механізмів прогнозування фінансових загроз.

Розв'язання зазначеної проблеми має важливе значення як для розвитку теоретико-методологічних засад фінансової безпеки, так і для практики управління діяльністю підприємств, оскільки дозволяє підвищити обґрунтованість управлінських рішень, посилити фінансову стійкість суб'єктів господарювання та сформувати ефективні інструменти фінансового забезпечення в умовах динамічних змін економічного середовища.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження щодо методології вивчення та оцінювання рівня фінансової безпеки суб'єктів господарювання здобули широкого поширення у сучасній науковій думці. Вітчизняні автори, як то А. Акритов, В. Андрєєва, Г. Аніловська, О. Антонець, О. Баворовська, Н. Вдовенко, Н. Владімірова, Т. Ганущак, Г. Даценко, Л. Дікань, А. Драпчук, Н. Жук, О. Жовна, О. Зуєва, С. Кваша, Є. Колісник, Н. Коробова, О. Лемішко, В. Лучик, О. Ляхович, Н. Магас, О. Матусова, Т. Меліхова, О. Мельниченко, О. Молодецька, Ю. Негода, А. Нескуба, Г. Павлова, Л. Петришинець, Н. Пойда-Носик, О. Полтініна, О. Пристемський, І. Приходько, Т. Рзаєва, Д. Сагайдачний, С. Салига, О. Середюк, Л. Сиволап, О. Стащук, Ю. Тума, В. Храпкіна, Л. Худолій, Т. Чмир, Н. Швець, В. Яструбецький, та інші зосереджують свою увагу на проблемах утворення методологічного базису управління й регулювання фінансової безпеки в економіці та в аграрному секторі на макро- та мікроекономічних рівнях, питаннях визначення та аналізу індикаторів та критеріїв оцінок, перевірки їх значимості, практиці використання у процесах управлінського моніторингу, аналізу та планування тощо.

В свою чергу, іноземні автори як то С. Банзаль, Я. Ву, А. Гайрай, Б. Гупта, В. Жу, Т. Занг, С. Лі, Я. Пенг, К. Псаніс та інші досліджують фінансову безпеку здебільшого з позицій оцінювання усього розмаїття ризиків, використання штучного інтелекту та нейронних мереж для досліджень, виділення поведінкових компонентів забезпечення, гібридизації оціночних моделей, використання результатів оцінювання в процесах фінансового управління та прийняття управлінських рішень тощо.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження методологічних засад оцінювання фінансової безпеки суб'єктів господарювання з урахуванням особливостей реалізації різних фінансових стратегій та критеріїв фінансового забезпечення.

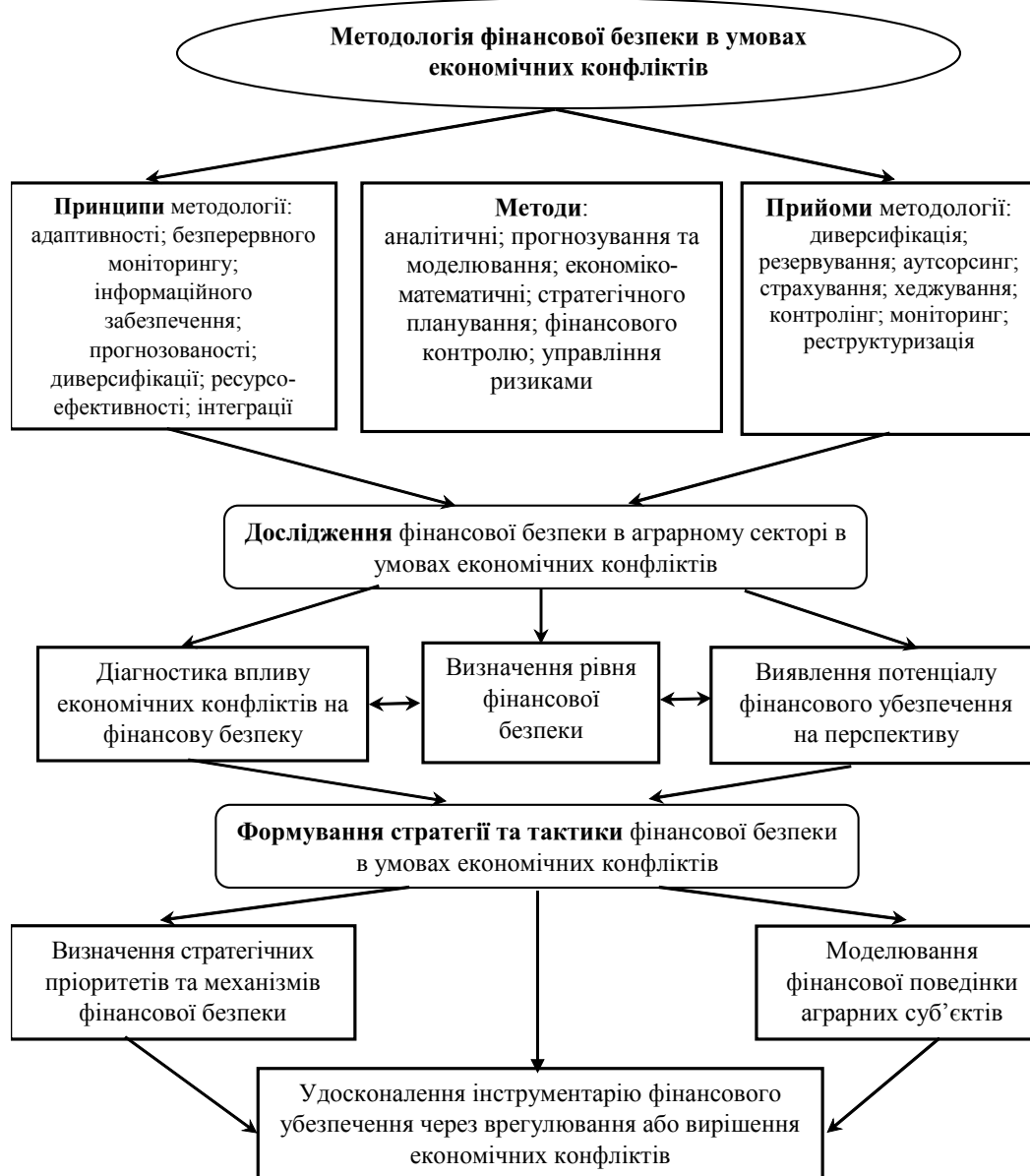

Рис. 1. Методологія фінансової безпеки в умовах економічних конфліктів

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вивчення методології відіграє надзвичайно важливу роль у процесі наукового пізнання, адже це дозволяє визначити принципи, виділити підходи та встановити інструменти, які можна застосовувати для систематичного, послідовного, поглибленого та ефективного дослідження різноманітних економічних явищ і процесів, у т.ч. фінансової безпеки суб'єктів господарювання. Методологія як наука про методи наукового дослідження допомагає дослідникам організувати свою роботу найкращим чином, структурувати її, правильно сформулювати гіпотези, виділити проблеми і питання, зібрати необхідні факти і дані, визначити ті методи наукового пошуку, які є найбільш адекватними, верифікувати дані та валідувати результати. Поряд з тим, методологія слугує основою для створення загальних правил та уніфікації підходів щодо наукових досліджень та сприяє розвитку критичного мислення.

Методологію фінансової безпеки в умовах економічних конфліктів подано на рис. 1.

Сучасні наукові дослідження у сфері методології фінансової безпеки переважно зосереджені на декількох ключових проблемах, які й надалі залишаються предметом наукових дискусій. До них належать:

- формування та обґрунтування сукупності методичних підходів щодо кількісного вимірювання рівня фінансової безпеки;
- визначення системи показників оцінювання фінансової безпеки та їх упорядкування за ступенем впливу;
- визначення комплексних інтегральних показників рівня фінансової безпеки.

Щодо першого напрямку наукових досліджень, варто зазначити, що в науковій літературі наявна значна кількість робіт, у яких представлено різноманітні підходи до визначення та систематизації кількісних показників. У наукових дослідженнях, зокрема, виокремлю-

ють два базових методичні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки. Перший — ресурсний, який пов'язує рівень фінансової безпеки з ефективністю формування та використання фінансових ресурсів підприємства. Другий — функціональний, який ґрунтується на оцінюванні здатності підприємства протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам. За умов застосування вузького трактування фінансової безпеки суб'єкта господарювання доцільно використовувати індикатори, сформовані в межах функціонального підходу.

Поряд з тим, у процесі дослідження було виявлено широке розмаїття наукових поглядів щодо використання різних прийомів до здійснення оцінок. Так, Н. Жук [1], О. Зуєва [2], В. Лучик [3], Л. Дикань [4], Л. Сиволап надають перевагу коефіцієнтним та індексним оцінкам, Ю. Тума [5] та О. О. Антоненко, Д. О. Сагайдачний, [6] притримуються думки щодо доцільності використання прийомів стохастичного аналізу та вимірювання багатомірних зв'язків; Т. Чмир [7] вважає за доцільне спиратися на підходи ситуаційного аналізу.

Стосовно другого напрямку наукових досліджень, який полягає у визначенні критеріїв та індикаторів рівня фінансової безпеки, а також у ранжуванні окремих показників за ступенем їхньої вагомості, слід зауважити, що саме цей аспект отримав найширше висвітлення в наукових джерелах. Водночас, попри значну кількість публікацій, він залишається відносно менш дискусійним порівняно з іншими напрямками дослідження. Дискусія точиться, з одного боку, навколо визначення понять "показник", "критерій", "індикатор", а з другого — навколо того, які саме показники чи індикатори потрібно враховувати у процесі оцінювання.

Термін "критерій" зазвичай трактується як певна ознака або правило, на підставі якого ухвалюється рішення за результатами оцінювання відповідності конкретної характеристики встановленим вимогам. З огляду на те, що фінансова безпека суб'єкта господарювання є багатовимірним станом і охоплює сукупність різних характеристик, відповідні критерії можуть варіюватися в допустимих межах і водночас відображати рівень захищеності. У такому контексті критерії фактично набувають ролі індикаторів, тобто кількісно визначених параметрів фінансової діяльності, відібраних для оцінювання стану фінансової безпеки підприємства. Варто зауважити, що поняття "критерій" найчастіше застосовується у випадках, коли властивість або ознака може бути безпосередньо виміряна, тоді як термін "індикатор" використовується, якщо оцінювання здійснюється опосередковано або має якісний характер, або розглядають нормативно встановлені показники, за якими визначається фінансовий стан об'єкта з позицій забезпечення його стабільного розвитку. Своєю чергою, індикатори трактуються як фактичні статистичні дані, що відображають рівень фінансового розвитку підприємства та найбільш повно розкривають процеси й тенденції у фінансовій сфері. Поряд із цим у наукових дослідженнях досить часто використовується узагальнюючий термін "показники", який за змістом переважно отожднюється з поняттям "індикатори".

За результатами вивчення і узагальнення наукових джерел було зроблено висновок, що для оцінювання фінансової безпеки доцільно вирізняти поняття "кри-

терій", "показник" та "індикатор". Так, в якості критерію доцільно розуміти ту спеціалізовану характеристику фінансової безпеки, за якої здійснюється її вимірювання. Наприклад, якщо господарюючий суб'єкт застосовує пасивну фінансову стратегію з максимальним захистом від реальних і потенційних ризиків, то критерієм для оцінювання його фінансової безпеки буде захищеність від втрати фінансової стійкості, що виражається показниками автономії (фінансової незалежності), фінансової стійкості, перманентного або довгострокового залучення капіталу тощо. У разі, коли господарюючий суб'єкт застосовує агресивну фінансову стратегію і вбачає джерело своєї безпеки у максимізації прибутку, за рахунок чого можна створити певну "подушку безпеки", то критерієм для оцінювання фінансової безпеки у цьому разі стане рівень ефективності господарювання чи використання капіталу, що унаочнюються через показники рентабельності операційної діяльності або продажів, рентабельності використання сукупних активів, власного капіталу або довгострокових джерел фінансування тощо. Якщо ж суб'єкт застосовує компромісну стратегію, а власне забезпечення бачить у здатності швидко реагувати на зміни і виклики внутрішнього чи зовнішнього середовища, то критерієм оцінювання буде його здатність до маневрування, а також рівні ліквідності й платоспроможності, що унаочнюються у коефіцієнтах маневреності оборотних коштів або сукупного чи власного капіталу, швидкої та поточної ліквідності, платоспроможності тощо.

Оскільки фінансова безпека є комплексним явищем, то її оцінювання має спрямовуватися на різні характеристики стану й результатів діяльності господарюючого суб'єкта. Абсолютні й відносні величини, що дозволяють сформувати уявлення про ці характеристики є, по-суті, показниками фінансової безпеки. Наприклад, такі абсолютні величини, як вартість власного оборотного капіталу, розмір отриманого прибутку або доходу тощо, відносні величини — рівень рентабельності операційної діяльності, коефіцієнт фінансової незалежності, рівень іммобілізації активів тощо. Однак, не всі показники є однаково інформативними, адже одні більш наочно демонструють характеристики фінансової безпеки, а інші — меншою мірою показові у такій демонстрації. Ту сукупність показників, які є більш показовими, досить часто у науковій літературі іменують індикаторами оцінки.

В методологічних пошуках науковці також вагому увагу приділяють визначенню того, за яких умов показники чи індикатори можна оцінювати позитивно або навпаки негативно. У зв'язку з цим виділяють поняття "оптимальних", "нормативних" або "порогових" значень показників й індикаторів. Оптимальними зазвичай вважають такі інтервали варіативності величин, у межах яких створюються найсприятливіші умови для функціонування суб'єктів господарювання, формується достатній або високий рівень їхньої фінансової безпеки. В свою чергу "нормативні чи порогові" значення показників та індикаторів — це такі кількісні величини, порушення яких викликає несприятливі тенденції в фінансовій безпеці. Важливо, що нормативні або порогові значення показників чи індикаторів фінансової безпеки можуть мати не один, а декілька рівнів. Так, у межах

трирівневої системи оцінювання перший рівень відображає небажані, проте допустимі коливання значень фінансових показників, що вказує на потребу в ухваленні коригувальних управлінських рішень з метою їх нейтралізації. Другий рівень фіксує такі відхилення індикаторів, які вже формують відчутні загрози та підвищені ризики для фінансової стабільності підприємства. Натомість третій рівень критичних меж сигналізує про виникнення незворотних деструктивних процесів, зокрема фінансової кризи, банкрутства або втрати здатності підприємства продовжувати свою господарську діяльність.

Для визначення рівня фінансової безпеки підприємства може застосовуватися широкий спектр показників, кожна сукупність яких відображає окремі сторони його господарської діяльності. Такий підхід набуває особливої значущості в межах функціональної концепції, що передбачає комплексне й розширене трактування фінансової безпеки. Разом із цим добір оціночних критеріїв значною мірою обумовлюється можливістю їх суб'єктивного тлумачення. Саме тому пріоритет слід надавати об'єктивним, кількісно вимірюваним показникам, які відображають поточний стан, динаміку розвитку, рівень ефективності або інтенсивності діяльності підприємства та найбільш повно й надійно свідчать про рівень його фінансової безпеки.

Хоча в науковій літературі продовжується певна дискусія щодо того, які саме показники й індикатори слід використовувати у процесі оцінок, тим не менш можна виявити досить багато спільного у підходах різних авторів. Так, попри використання різних підходів і критеріїв для визначення рівня поточної та майбутньої фінансової безпеки, Ю. Воробйов, О. Воробйова, О. Блажевич [8; 9], сходяться на думці, що ключовою ознакою розвитку підприємства є зростання його ринкової вартості, тоді як рівень фінансової безпеки відображається через досягнення як довгострокової, так і короткострокової фінансової збалансованості.

Окрім загальних підходів, у наукових дослідженнях виділяється також група вузькоспеціалізованих методик визначення рівня фінансової безпеки. Зокрема, окремий напрям зосереджується на аналізі фінансової складової економічної безпеки підприємства через оцінювання достатності оборотного капіталу. У межах такого підходу встановлюються різні ступені захищеності залежно від співвідношення та структури джерел фінансування господарської діяльності підприємства. На значущості аналізу структури капіталу як ключового елемента фінансової безпеки акцентують Н. Пойда-Носик і Л. Петришинець [10]. На їхню думку, до основних показників, що характеризують рівень фінансової безпеки суб'єкта господарювання, належать рентабельність власного капіталу, коефіцієнт автономії, показник маневреності власних фінансових ресурсів, співвідношення залученого й власного капіталу, а також рівень концентрації позикового капіталу. Водночас О. Ареф'єва та Т. Кузенко пропонують здійснювати оцінювання фінансової безпеки підприємства на основі комплексного аналізу фінансової стійкості та платоспроможності, швидкості обороту активів і капіталу, рівня рентабельності, доповнюючи ці показники інтегральною оцінкою фінансового стану [11]. Окремі автори пропо-

нують визначати часткові функціональні критерії оцінювання фінансової безпеки як правило на основі понесених збитків, здійснених витрат або їхнього співвідношення із показниками вартості капіталу чи майна та ін. Однак, як справедливо зауважує Е. Картузов, застосування зазначених підходів є до певної межі сумнівними, зумовлює необхідність попереднього опрацювання та спеціальної підготовки до процесу оцінювання або ж обмежується застосуванням суто експертного підходу під час аналізу відповідних показників [12].

Однак, більшість авторів вважають за доцільне використовувати досить широкий спектр показників й індикаторів, об'єднуючі їх у певні групи або блоки оцінок. Так, на думку Н.Н. Пойда-Носик [13] основними складовими фінансової безпеки підприємства є фінансова стійкість, ліквідність, платоспроможність та прибутковість діяльності, а також важливими характеристиками виступають індикатори структури капіталу та показники ефективності його використання. Т. Рзаєва та А. Драпчук [14] пропонують до таких блоків відносити показники, що характеризують забезпеченість суб'єкта господарювання фінансовими та іншими ресурсами для здійснення власної діяльності, показники наявності, розміщення і використання залучених фінансових та інших ресурсів, показники, що характеризують здатність своєчасного проведення розрахунків, а також показники ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості.

Узагальнюючи результати аналізу літературних джерел можна стверджувати, що науковці до ключових показників й індикаторів фінансової безпеки відносять ті з них, що характеризують:

1) фінансову стійкість (зокрема забезпеченість стійкими довгостроковими джерелами фінансування, індикатори структури та вартості капіталу, співвідношення коротко- і довгострокових джерел фінансування капіталу тощо);

2) забезпеченість активами (наявність основних та оборотних активів, індикатори імобілізації майна, забезпеченість основних засобів оборотним капіталом, рівень зносу або придатності основних засобів, забезпеченість різними групами оборотних активів тощо);

3) ліквідність і платоспроможність (зокрема показники, що характеризують ліквідність підприємства в цілому та ліквідність окремих груп активів, здатність вчасно та в повному обсягу розраховуватися по борговим зобов'язанням, в також маневреність щодо формування та використання оборотних коштів);

4) ефективність господарювання (в т.ч. отримання доходів та прибутків, рентабельність виробничої, операційної та сукупної діяльності, рентабельність продажів, ефективність використання основних засобів та інших груп активів);

5) ефективність використання капіталу (рентабельність використання активів, рентабельність власного або постійного капіталу тощо);

6) ділова активність (оборотність сукупного та власного капіталу, тривалість операційного та фінансового циклів, оборотність запасів, дебіторської та кредиторської заборгованості тощо).

Потрібно зазначити, що різні показники та індикатори фінансової безпеки мають як свої переваги, так і недо-

ліки при їх практичному використанні. При цьому варто відзначити, що додатково недоліки окремих показників й індикаторів можуть спричинюватися складністю збору і обробки інформації, її недоступністю, а також відмінностями у методичних підходах щодо здійснення розрахунків, відмінностями у фінансовій та іншій звітності підприємств за вітчизняними та іноземними стандартами тощо.

Однак, ще одним важливим недоліком усіх часткових показників й індикаторів фінансової безпеки є те, що досить часто складається ситуація, за якої показники та індикатори одних груп чи блоків оцінювання свідчать про достатньо позитивні характеристики фінансового забезпечення господарюючого суб'єкта, тоді як інші навпаки сигналізують про наявність відкритих чи прихованих загроз. Це ускладнює узагальнюючу оцінку. З цих причин низка науковців намагається запропонувати визначення та уживання єдиного комплексного індикатора, що пов'язане із третьою методологічною проблемою, визначеною на початку цієї частини дослідження — щодо пошуку абсолютних характеристик рівня фінансової безпеки, в тому числі інтегральних.

Інформаційними джерелами для процесів вивчення фінансової безпеки зазвичай є: інформація про основні ризики у діяльності підприємства; сукупність прогностичних оцінок; фінансові, аудиторські, консалтингові матеріали; інсайдерська інформація від партнерів, контрагентів, конкурентів; дані офіційної статистики; матеріали державних органів та організацій тощо. За дослідженнями О. В. Арєф'євої, Т. Б. Кузенко [12] до ключових інформаційних ресурсів, на основі яких визначають рівень фінансової безпеки суб'єкта господарювання, належать: дані фінансової звітності та обліку, зокрема ті, що унаочнюють рівень платоспроможності та ліквідності, фінансову незалежність та ефективність використання капіталу і прибутку; інформація про конкурентне становище на ринку; дані про позиції підприємства на ринку цінних паперів, включно з його роллю як оператора чи інвестора та динамікою курсу акцій.

Отже, узагальнюючи вищевикладене з метою подальшого розвитку методологічних підходів щодо вивчення фінансового забезпечення аграрних суб'єктів господарювання можна стверджувати, що методологія оцінювання фінансової безпеки містить декілька базових складових: принципи оцінювання, критерії фінансової безпеки, методи оцінки, інструментарій оцінювання, інформаційну основу аналізу, послідовність та алгоритми оцінювання, підходи до формулювання висновків та прийняття управлінських рішень.

Принципами оцінювання фінансової безпеки суб'єктів господарювання можна визначити наступні: системність, комплексність, вимірюваність, інтеграційний підхід, конкретність, порівнювальність, динамічність, прогностичність, адаптивність та стратегічна орієнтація.

Критеріїв фінансової безпеки, у відповідності з якими слід проводити оцінку, також можна виділити доволі багато, як то: управлінська ефективність, інвестиційна привабливість, конкурентоспроможність, стійкість та здатність опиратися мінливим умовам зовнішнього середовища, внутрішня захищеність і інші. Однак основними залишаються три:

— ефективність господарювання та використання капіталу;

— захищеність від фінансових ризиків та втрати фінансової стійкості;

— забезпечення достатнього рівня ліквідності.

Ці три основні критерії відповідають трьом найбільш впливовим стратегіям фінансового забезпечення:

— агресивній;

— консервативній;

— компромісній.

А отже оцінювання фінансової безпеки за своїм алгоритмом, методами, інструментами, інформаційним забезпеченням тощо залежить від обраного суб'єктом господарювання критерієм.

Найбільш значимими особливостями оцінювання фінансової безпеки залежно від обраного критерію забезпечення є наступні. У разі, коли критерієм забезпечення визнано зниження фінансових ризиків та обрано консервативну фінансову стратегію оцінювання спрямовується на визначення найменш ризикових джерел та інструментів фінансування, аналіз структури капіталу, що забезпечує максимальний рівень автономії та фінансової стійкості, контроль за нестабільними частинами активів і пасивів. Якщо критерієм обрано забезпечення максимального рівня прибутковості та застосовується агресивна фінансова стратегія, основна увага приділяється аналізу рентабельності господарювання та використання капіталу, виявленню оптимального співвідношення між вартістю капіталу та доходністю майна, оптимізації середньозваженої ціни фінансових джерел. У разі, коли застосовується компромісна стратегія фінансування, а провідним критерієм фінансового забезпечення обирається підтримання достатнього рівня ліквідності, то оцінювання зосереджується на вивченні структури активів з огляду на їхню здатність трансформуватися у грошові кошти, оборотність оборотних коштів, тривалість операційного та фінансового циклів, показники платоспроможності тощо.

Основними методами оцінювання є формалізовані, засновані на математичних процедурах розрахунки показників та індикаторів, та неформалізовані, засновані на суб'єктивному оцінюванні, поглядах, судженнях, логіці аналітика. Інструментами оцінювання є фінансові коефіцієнти, індекси, інтегровані критерії тощо. Їх набір повністю залежить від критерію фінансового забезпечення. На рис. 2 наведено перелік основних та допоміжних інструментів, індикаторів та показників оцінювання, що доцільно використовувати при різних критеріях забезпечення та відмінних фінансових стратегіях. Варто зазначити, що у разі, коли обрано провідний критерій забезпечення, показники та індикатори, що його характеризують повною мірою відносять до основних. Однак не варто відмовлятися від оцінювання інших показників, що характеризують інші критерії забезпечення, однак визначити їх слід лише у якості допоміжних. Лише таким чином можна забезпечити досягнення таких методологічних принципів як системність, комплексність, а також частково адаптивність та інтеграційний підхід.

Інформаційною основою для оцінювання є фінансова звітність господарюючого суб'єкта, дані його фінансового та управлінського обліку, інформація про умови договорів і контрактів щодо залучення фінансових джерел, дані макроекономічної, галузевої та регіональної статистики, управлінська інформація керівників, спеціалістів та влас-

Рис. 2. Систематизація показників і індикаторів оцінювання фінансової безпеки залежно від провідного критерію фінансового забезпечення та використовуваної суб'єктом господарювання фінансової стратегії

Джерело: систематизовано автором на основі вивчення й узагальнення наукових джерел.

ників, особисті спостереження аналітика, у певних випадках інформація аналітичних агентств, консалтингових компаній, громадських організацій з моніторингу та організації бізнесу, дані державних установ тощо.

Основними кроками оцінювання фінансової безпеки суб'єктів господарювання в аграрному секторі є такі:

Крок 1. Аналіз цілей, що ставить перед собою господарюючий суб'єкт;

Крок 2. Ідентифікація оптимальної фінансової стратегії (агресивної, консервативної чи компромісної);

Крок 3. Вибір провідного критерію фінансового забезпечення (підвищення ефективності, захист від ризиків, забезпечення ліквідності);

Крок 4. Визначення комплексу основних і допоміжних показників та індикаторів оцінювання фінансової безпеки (див. рис. 2);

Крок 5. Збір, первинна обробка та акумулювання інформації для аналізу (залежно від обраного критерію та системи показників й індикаторів);

Крок 6. Виділення найбільш впливових чинників, що суттєво позначаються на формуванні та змінюваності провідного критерію забезпечення (зазвичай при агресивній стратегії у сфері операційної діяльності, формуванні фінансових результатів та ефективному використанні капіталу, при консервативній — у сфері фінансової діяльності щодо залучення та оптимізації структури джерел фінансування; при компромісній стратегії — у сфері інвестиційної діяльності, розміщенні капіталу в активах, оборотності залучених ресурсів);

Крок 7. Прогнозування рівня фінансової безпеки на перспективу (звичайно основні прогнози необхідно здійснювати стосовно провідного критерію забезпечення, однак додатково варто вивчати й суміжні параметри для формування цілісного уявлення про фінансову безпеку);

Крок 8. Моделювання оптимального рівня фінансової безпеки з огляду на провідний критерій забезпечення та обрану фінансову стратегію (лише у певних випадках — додатково за суміжними параметрами, якщо їх значимість на попередньому кроці або на п'ятому кроці були такими, що загрожують стабільному функціонуванню господарюючого суб'єкта);

Крок 9. Порівняння фактичного й прогнозованого рівнів фінансової безпеки з оптимальною моделлю. У разі, якщо фактичний та/або прогнозований рівень фінансової безпеки не відповідають модельному оптимальному значенню доцільно розробити і впровадити сукупність заходів з подальшого фінансового забезпечення.

У процесі дослідження було обґрунтовано основні напрями удосконалення методології оцінювання фінансової безпеки через інтеграцію сучасних аналітичних інструментів, посилення гнучкості оціночних підходів, поєднання фінансових та нефінансових індикаторів оцінювання, запровадження інструментів раннього попередження і реагування, а також покращення комунікаційних каналів зацікавлених сторін.

Інтеграція сучасних аналітичних інструментів для удосконалення методології дослідження фінансової безпеки передбачає:

1) використання складних моделей для прогнозування різноманітних ситуацій, що можуть виникати під тиском внутрішніх умов та зовнішніх чинників, різноманітних кризових явищ, пандемій та локдаунів, військових подій та процесів, що обумовлюються ними, зокрема щодо порушення логістичних ланцюгів, нестачі генерації електроенергії, псування інфраструктури, блокад тощо;

2) активне запровадження алгоритмів машинного навчання та використання можливостей штучного інтелекту в процесах оцінювання та моделювання фінансо-

вих ситуацій. Штучний інтелект може значно знизити суб'єктивізм оцінок, мінімізувати помилки, забезпечити кращу обробку даних, ефективно допомагати у виявленні латентних процесів та патернів фінансового забезпечення, пошуку аномалій і ризиків тощо;

3) широке залучення великих масивів даних (Big Data), у тому числі шляхом збору та обробки даних з різних джерел, мережі Інтернет, соціальних мереж, медіа тощо.

Посилення гнучкості оціночних підходів передбачає врахування динамічності економічного середовища, що швидко змінюється під впливом сукупності політичних, соціальних, техніко-технологічних та інших чинників. Високий рівень гнучкості засновується на:

— інтеграції адаптивних та динамічних методів оцінювання (сценарного аналізу, методу дерева рішень, аналізу чутливості, моделей динамічного прогнозування, стрес-тестування);

— диференціації підходів оцінювання фінансової безпеки для суб'єктів господарювання різних форм та розмірів, територіального розміщення, спеціалізації, ринкового положення тощо;

— а також на автоматизації оцінок за використанням штучного інтелекту, машинних алгоритмів, аналітики великих масивів даних.

Поєднання фінансових та нефінансових індикаторів оцінювання дозволяє отримати більш комплексну та об'єктивну оцінку щодо стану та рівня фінансової безпеки, а також сформувати уявлення про зміни на перспективу під тиском обставин. Для цього необхідно: розробляти й впроваджувати підходи до інтегрованих оцінок (системи збалансованих показників), визначати та вимірювати основні нефінансові показники (наявні загрози виникнення та загострення економічних конфліктів, формування іміджу на фінансовому та товарному ринках тощо), визначати KPI для нефінансових індикаторів, оцінювати наявність та вимірювати міцність стохастичних зв'язків між фінансовими і нефінансовими індикаторами через формалізацію останніх, активно запроваджувати комплексні моделі оцінок, залучати широке коло експертів до встановлення і вимірювання індикаторів.

Запровадження інструментів раннього попередження і реагування як своєрідних технологій, які дозволяють заздалегідь виявляти потенційні проблеми, загрози чи можливості зміни рівня фінансової безпеки на ранніх етапах та вчасно відреагувати на них. Сукупно це забезпечує швидку реакцію на фінансові загрози, мінімізує усі види ймовірних втрат, сприяє поліпшенню планування та прогнозування, забезпечує стабільність фінансового управління та контролю.

Покращення комунікаційних каналів зацікавлених сторін передбачає поліпшення комунікації між менеджментом аграрних суб'єктів господарювання, їх власниками, фінансовими установами й організаціями, органами моніторингу і контролю, громадськими організаціями у сфері регулювання бізнесу на налагодження бізнес-діалогу, консалтинговими й аудиторськими компаніями тощо.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У результаті проведеного дослідження обґрунтовано, що методологія оцінювання фінансової безпеки за-

лежить від тієї фінансової стратегії, що реалізується суб'єктом господарювання, та провідного критерію фінансового забезпечення. Таких стратегій виділяють три: агресивна, що характеризується ефективністю господарювання та використання капіталу, консервативна, що передбачає максимальну захищеність від фінансових ризиків та втрати фінансової стійкості, компромісна, зорієнтована на забезпечення достатнього рівня ліквідності. Для цих стратегій і критеріїв оцінювання фінансової безпеки відрізняється за своїми методами, інструментами, інформаційним забезпеченням тощо. Основними кроками оцінювання фінансової безпеки є: аналіз цілей, що ставить перед собою суб'єкт господарювання; ідентифікація оптимальної фінансової стратегії; вибір провідного критерію фінансового забезпечення; визначення комплексу основних і допоміжних показників та індикаторів оцінювання фінансової безпеки; збір, первинна обробка та акумулювання інформації для аналізу; виділення найбільш впливових чинників, що суттєво впливають на формування та зміну провідного критерію забезпечення; прогнозування рівня фінансової безпеки на перспективу; моделювання оптимального рівня фінансової безпеки з огляду на провідний критерій забезпечення та обрану фінансову стратегію; порівняння фактичного й прогнозованого рівнів фінансової безпеки з оптимальною моделлю.

Основними напрямками удосконалення методології оцінювання фінансової безпеки є: а) інтеграція сучасних аналітичних інструментів, через використання складних моделей для прогнозування, запровадження алгоритмів машинного навчання та використання можливостей штучного інтелекту, залучення великих масивів даних (Big Data); б) посилення гнучкості оціночних підходів шляхом інтеграції адаптивних та динамічних методів оцінювання, автоматизації оцінок та диференціації підходів для аналізу різних ситуацій; в) поєднання фінансових та нефінансових індикаторів оцінювання через інтегровані оцінки, визначення KPI для нефінансових індикаторів, оцінювання наявності та вимірювання міцності стохастичних зв'язків між фінансовими і нефінансовими індикаторами; г) запровадження інструментів раннього попередження і реагування; д) покращення комунікаційних каналів зацікавлених сторін.

Література:

1. Жук Н. Аналітична оцінка рівня фінансової безпеки підприємств. Світ фінансів. 2022. Вип. 3. С. 165—176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/svitfin_2022_3_14.
2. Зуєва О. І. Оцінка фінансової безпеки підприємства. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2011. Вип. 1. С. 194—199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduv_2011_1_26.
3. Лучик В. Є., Лучик М. В. Оцінка фінансової компоненти економічної безпеки суб'єктів господарювання аграрної галузі. Інноваційна економіка. 2014. № 1. С. 5—9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2014_1_2.
4. Дікань Л. В., Владімірова Н. П. Оцінка рівня фінансової безпеки суб'єкта господарювання. Проблеми еко-

номіки. 2016. № 3. С. 159—164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2016_3_21.

5. Тума Ю. О. Удосконалення організації фінансової безпеки підприємства з використанням регресійного аналізу інтегральної оцінки її рівня. Управління розвитком. 2013. № 18. С. 126—129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2013_18_44.

6. Антоненко О. О., Сагайдачний Д. О. Оцінювання та прогнозування фінансової безпеки підприємства на основі методів багатовимірного статистичного аналізу. Економіка і регіон. 2014. № 6. С. 106—111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2014_6_19.

7. Чмир Т. С. Використання методів ситуаційного аналізу для діагностики рівня фінансової безпеки підприємства. Бізнес Інформ. 2018. № 9. С. 232—237. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_9_35.

8. Воробйов Ю.М., Воробйова О.І., Блажевич О.Г. Фінансова безпека будівельних підприємств: монографія. Сімферополь: ВД "АРАЛ", 2013. 180 с.

9. Блажевич О. Г. Напями підвищення фінансової безпеки будівельних підприємств. Культура народів Причорномор'я. 2011. № 215. С. 18—22.

10. Пойда-Носик Н. Н., Петришинець Л. В. Оцінка ефективності й оптимізація структури капіталу в системі фінансової безпеки підприємства. Фінанси України. 2010. № 10. С. 100—112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2010_10_13.

11. Ареф'єва О.В., Кузенко Т.Б. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 1. С. 98—103.

12. Філіппова С. В., Волощук Л. О., Черкасова С. О. Економічна безпека підприємств реального сектору економіки в умовах вартісно-орієнтованого управління: монографія / Одеса: Апрель: Бондаренко М. О., 2015. 195 с.

13. Пойда-Носик Н. Н. Фінансова безпека акціонерних товариств: теоретико-методологічний та практичний аспекти системного підходу: монографія. Чернівці: ЧНТУ, 2020. 303 с.

14. Павлова Г. Є., Приходько І. П., Колісник Є. В. Методичні підходи й особливості аналізу фінансової безпеки сільськогосподарського підприємства. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 31. С. 86—90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bsep_2018_31_18.

References:

1. Zhuk, N. (2022), "Analytical assessment of the level of financial security of enterprises", vol. 3 (72), pp. 165—176, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/svitfin_2022_3_14 (Accessed 05 March 2026).

2. Zuiyeva, O. I. (2011), "Assessment of the financial security of an enterprise", Visnyk Luhans'koho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka, vol. 1, pp. 194—199, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduv_2011_1_26 (Accessed 05 March 2026).

3. Luchyk, V. Ye. and Luchyk, M. V. (2014), "Assessment of the financial component of the economic security of business entities in the agricultural sector", Innovatsijna ekonomika, vol. 1, pp. 5—9, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2014_1_2 (Accessed 05 March 2026).

nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2014_1_2 (Accessed 05 March 2026).

4. Dikan', L. V. and Vladimirova, N. P. (2016), "Assessment of the level of financial security of a business entity", Problemy ekonomiky, vol. 3, pp. 159—164, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2016_3_21 (Accessed 05 March 2026).

5. Tuma, Yu. O. (2013), "Improvement of the organization of the financial security of an enterprise using regression analysis of the integral assessment of its level", Upravlinnia rozvytkom, vol. 18, pp. 126—129, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2013_18_44 (Accessed 05 March 2026).

6. Antonets', O. O. and Sahajdachnyj, D. O. (2014), "Assessment and forecasting of the financial security of an enterprise based on methods of multivariate statistical analysis", Ekonomika i rehion, vol. 6, pp. 106—111, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2014_6_19 (Accessed 05 March 2026).

7. Chmyr, T. S. (2018), "Using situational analysis methods to diagnose the level of financial security of an enterprise", Biznes Inform, vol. 9, pp. 232—237, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_9_35 (Accessed 05 March 2026).

8. Vorobjov, Yu.M., Vorobjova, O.I. and Blazhevych, O.H. (2013), Finansova bezpeka budiveln'nykh pidpriemstv [Financial security of construction enterprises], VD "ARIAL", Simferopol', Ukraine.

9. Blazhevych, O. H. (2011), "Trends of increasing the financial security of construction enterprises", Kul'tura narodov Prychornomor'ia, vol. 215, pp. 18—22.

10. Pojda-Nosyk, N. N. and Petryshynets', L. V. (2010), "Evaluation of efficiency and optimization of the capital structure in the system of financial security of an enterprise", Finansy Ukrainy, vol. 10, pp. 100—112, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2010_10_13 (Accessed 05 March 2026).

11. Arefieva, O. V., & Kuzenko, T. B. (2009), "Economic foundations of forming the financial component of economic security", Aktualni problemy ekonomiky, vol. (1), pp. 98—103.

12. Filyppova, S. V., Voloschuk, L. O. and Cherkasova, S. O. (2015), Ekonomichna bezpeka pidpriemstv real'noho sektoru ekonomiky v umovakh vartisno-orientovanoho upravlinnia [Economic security of enterprises in the real sector of the economy in the context of value-oriented management], Aprel', Odesa, Ukraine.

13. Poida-Nosyk, N.N. (2020), Finansova bezpeka aktsionernykh tovarystv: teoretyko-metodolohichni ta praktychni aspekty systemnoho pidkhodu [Financial security of joint stock companies: theoretical-methodological and practical aspects of a systemic approach], ChNTU, Chernihiv, Ukraine.

14. Pavlova, H. Ye., Prykhod'ko, I. P. and Kolisnyk, Ye. V. (2018), "Methodological approaches and features of the analysis of the financial security of an agricultural enterprise", Prychornomors'ki ekonomichni studii, vol. 31, pp. 86—90, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bsep_2018_31_18 (Accessed 05 March 2026).

Отримано редакцією журналу / Received: 14.03.26

Процеженовано / Revised: 24.03.26

Схвалено до друку / Accepted: 09.04.26